

Az iraki háború és az amerikai kormányzat kommunikációja

Jelen tanulmány a 2003 márciusában megindított iraki háború eredményeképpen előtérbe került kommunikációs folyamatot és stratégiát elemzi, kiemelt figyelmet fordítva az amerikai kormányzat kommunikációjára, amely – a tudatos kommunikációt és a kormányzati retorikát tekintve – a 2001. szeptember 11-én elkövetett terrortámadásokat követően vált e körben hangsúlyossá. E munka kizárólag kommunikációs, kommunikáció-elméleti szempontokkal foglalkozik, az egyéb implikációk (pl. politikai) kívül maradnak a vizsgáldás keretein.^[1]

ALAPVETÉS

2003. március 19-én az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság által vezetett szövetséges csapatok fegyveres támadást indítottak Irak ellen. A konfliktus jogi megítélése a hatályos nemzetközi jog alapján egyértelműnek tűnik, mert nem teljesült, és továbbra sem áll fenn az a két – ENSZ Alapokmányába (a továbbiakban: Alapokmány) foglalt - *sine qua non* feltétel,^[2] amelyek alapján a hatályos nem-

[1] A kézirat lezárása 2008 végén történt. Az Egyesült Államokban időközben új elnök került hatalomra, aki számos ponton szakítani kíván elődje politikájával. E lépések elemzése azonban – a kézirat lezárásának időpontja és terjedelmi korlátok miatt – jelen tanulmánynak nem képezi tárgyát.

[2] Jelenkorunk nemzetközi jogában ugyanis két – Alapokmányba foglalt - esetben lehetséges jogszerűen fegyveres támadást, azaz háborút indítani, a *minori ad maius* az Alapokmány 2. cikk 4. bekezdésének tilalmát áttörve erőszakot alkalmazni.

Az első esetben az ENSZ Biztonsági Tanácsának (a továbbiakban: BT) az Alapokmány VII. fejezetének 42. cikke szerinti *expressis verbis* felhatalmazása szükséges a fegyveres cselekmények megkezdéséhez. Ilyenkor a BT kifejezett döntése legitimálja, egyben engedélyezi a fegyveres fellépést. A BT Irakkal szemben azonban sem kifejezett, sem hallgatólagos felhatalmazását nem adta a fegyveres támadásra. Ld. különösen az 1441. számú BT-határozat rendelkezéseit, melyek a felhatalmazás és a fegyveres szankciók kifejezést nem is használják, továbbá ezek még doktrinális értelemben sem olvashatók ki abból.

A második esetben az Alapokmány 51. cikke szerinti önvédelmi helyzet fennállásakor a fenyegetett, illetve megtámadott állam felléphet a támadó agresszor ellen, a nemzetközi szokásjogi úton kialakult korlátok tiszteletben tartása mellett. Ezekről lásd: Higgins, R.: *The Development of International Law through the Political Organs of the United Nations*. Oxford University Press, London, 1963, 198–199. p. A szakirodalom többségének véleménye szerint viszont az önvédelemhez való jog az Egyesült Államok-Irak viszonylatban 2001. szeptember 11. után sem áll fenn. 2001. szeptember 12-én a BT az 1378. számú határozatával elismerte az Egyesült Államok önvédelemhez való jogát, azonban a BT-határozat konkrét államot nem említett, amellyel szemben az Egyesült Államok - önvédelmi helyzetéből következően - jogszerű támadást intézhetett volna. Az önvédelem jogához kapcsolódó szokásjogi ismérvekről ld.: Goodrich, L. M. – Hambro, E.: *The Charter of the United Nations. Commentary and Documents*. Stevens & Sons Ltd., London, 1949, 297–308. p. Az Egyesült Államok 2001. szeptember 11. utáni önvédelmi helyzetének átfogó áttekintését ld.: Ratner, S. R.: *Jus ad Bellum and Jus in Bello after September 11*. In: *American Journal of International Law*, Vol. 96. (2002) No. 4, 905–922. p. és Bothe, M.: *Terrorism and the Legality of Pre-Emptive Force*. In: *European Journal of International Law*, Vol. 14. (2003) No. 2, 228–240. p.

zetközi jog rendszerének integráns részét képező nemzetközi hadijog (*ius belli*), ezen belül a háborúindításhoz való jog (*ius ad bellum*) szabályait alkalmazva, jogszerűen fegyveres támadás indítható egy állam ellen.

A fegyveres összeütközés jogi minősítése azonban nem változtat azon a tényen, hogy a támadás előzménye egy intenzív kommunikációs folyamat „mélységeiben” keresendő. A kormányzati kommunikáció, amely a szövetséges^[3] külpolitikát uralta, a nemzetközi politikai szintéren és az ENSZ megfelelő fórumai (elsősorban a BT) előtt folytatott viták keresztjüzebe került. A nemzetközi közösség pedig ismét szembesült azzal a jelenséggel, amelyet évtizedek óta nem tud eredményesen rendezni az államok közössége, főleg az olyan problémás területeken, mint a terrorizmus elleni harc, és az ebből következő harci cselekmények, emberi jogi jogkorlátozások, illetve egyéb jogsértések kérdése. Álláspontom szerint az amerikaiak által 2001 szeptembere után deklarált *terrorizmus elleni harc* (war on terrorism) elve ellenkezik a nemzetközi joggal, főként a hadijog szabályaival, és érvényesítése számos veszéllyel járhat.^[4] Ugyanis az önvédelem jogának érvényesítését a szövetségesek relativizálhatják a nemzetközi jog dimenziójában, ennek következtében önkényesen dönthetik el, hogy mely állam támogatja a terrorizmust, melyik államot kell fegyveres erővel megtámadni, akár olyan, tetszőleges eszközökkel is, amelyek alkalmazását a nemzetközi közösség nem tudja hatékonyan ellenőrizni, kontrollálni. Ezzel önkényessé válhat a veszély fokának meghatározása, ennek alapján pedig a megfelelő védekezési eszköz, hadviselési mód megválasztása is. Nehézséget okoz továbbá, hogy a szövetségesek két tagja – az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság – az állandó BT-tagságából *de iure* következő^[6] vétőjog segítségével meg tudja akadályozni minden olyan BT-határozat meghozatalát, amelyeket a főszerv a nemzetközi béke és biztonság fő letéteményeseként hozna a béke és biztonság érdekében, ezzel esetlegesen elítélve a két állandó BT-tagot az általuk foganatosított cselekmények miatt.

A fentiekből kiindulva a viszálytal kapcsolatos amerikai – mint a háborút leginkább ambicionáló - kommunikációs stratégiát, érvelést a tömegkommunikáció szintjén elemzem; értve ezalatt, hogy az Egyesült Államok vezetése milyen érvekkel, indokokkal kívánta meggyőzni az amerikai népet és a világ közvéleményét az Irakkal szembeni fegyveres fellépés megindításának szükségességéről és jogszerűségéről.

A háború közvetett előzményének tekinthető 2001. szeptember 11-i terrortámadások napjától a háború „hivatalos” befejezéséig (2003. május 1.) terjedő időszakot veszem górcső alá, mivel a háborúhoz vezető okozati – valós vagy lélt

[3] Az iraki hadműveletekben részt vevő államok (elsősorban Ausztrália, Dél-Korea, az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Lengyelország, Olaszország valamint Spanyolország) alkották a „szövetségesek” kategóriáját.

[4] A nemzetközi jog és a terrorizmus elleni harc viszonyának áttekintését ld.: Greenwood, C.: *International law and the 'war against terrorism'*. In: *International Affairs*, Vol. 78 (2002) No. 2, 301-316. p.

[5] Ld.: Alapokmány 27. cikkének 3. bekezdése.

- összefüggések kommunikációja újszerű jelenség, amelyet a háborúban érintett felek a hivatalosan másfél hónapig tartó „harci cselekmények” előtt és alatt folytattak.

Rosengren négy szinten^[6] (*individuális, szervezeti, társadalmi és nemzetközi*) értelmezett kommunikációs stratégiájának harmadik és negyedik tagját helyezem az elemzés középpontjába. Véleményem szerint ugyanis - a konfliktus nemzetközi jogi jellege és a 2001. szeptember 11-e után, az amerikai társadalomban lezajló reakciók miatt - a konfliktus kapcsán sem az individuális, sem a szervezeti szint nem bír különösebb jelentőséggel, továbbá ezek önmagukban nem értelmezendők illetve értelmezhetők. Természetesen e kettő szint terminológiája is hangsúlyosan fellelhető a kommunikációban, de azok leginkább mint az általam elemzett két szint szegmensei, vagy más tartalmú jelentésváltozatai, semmint önálló kommunikációs motivációk, mechanizmusok. Ha például az *individuális és szervezeti* szintről beszélünk, látnunk kell, hogy egyes személyek (individuumok) és az ezek alkotta szervezetek (elsősorban a végrehajtó hatalom, függetlenül attól, hogy parlamentáris vagy prezidenciális rendszerről beszélünk) álláspontjai közvetítő, összegző, kinyilatkoztató, tematizáló szerepkört töltenek be. Arra gondolok, hogy a háború ügyében megnyilvánuló vezetők, politikusok, döntéshozók nem egyénként szólaltak fel, hanem azért, hogy tolmácsolják a grémiumok állásfoglalásait, megjelenítve ezzel azt a stratégiát, amit a kommunikációs technikákkal *pro és kontra* elérni kívántak a választóik felé (a tulajdonképpeni *társadalmi* dimenzió), illetve a nemzetközi közösség közvéleménye számára (a tulajdonképpeni *nemzetközi* dimenzió). Az individuális szint így alárendelt helyzetbe kerül a másik két szinthez képest.^[7] A háborúk témakörét vizsgálva - álláspontom szerint - még egyszerűbb a helyzet, mivel a társadalmi és a nemzetközi kommunikáció szintje ebben a kontextusban szervesen összetartozik. A politikai, társadalmi kommunikáció a tájékoztatáson alapuló befolyásolásra, a meggyőzésre, tipikusan a kormányzati álláspont helyességére való rávilágításra szolgál.

Fegyveres konfliktusok esetén a nemzetközi jog részletesen kodifikált normái érvényesülnek, ezek a nemzetközi közösség minden tagját kötelezik; ugyanis

[6] Rosenberg felosztásától (ld.: Rosengren, K. E.: *Kommunikáció*. TYPOTEX Kiadó, Budapest, 2006.) különbözik McQuail felfogása, miszerint ő személyen belüli, személyközi, csoporton belüli, csoportközi, szervezeti és társadalmi kommunikációs szinteket különböztet meg. Ld.: McQuail, D.: *A tömegkommunikáció elmélete*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 18-20. p. További osztályozást végez Littlejohn, aki interperszonális, csoportos, szervezeti és tömegkommunikációs szinteket különböztet meg. Ld.: Róka, J.: *Kommunikációtan - Fejezetek a kommunikáció elméletéből és gyakorlatából*. Századvég Kiadó, Budapest, 2002, 33. p. Témánk szempontjából McQuail társadalmi kommunikációs és Littlejohn tömegkommunikációs elemzési szintje a releváns, az iraki háború médiakommunikációja pedig a littlejohn-i tömegkommunikációs elmélet tükrében magyarázható. Erről ld. például: Littlejohn, S. - Foss, K.: *Theories of Human Communication*. Thomson Wadsworth, Belmont (CA), 2005, 273-293. p. [7] Vö.: Weber, M.: *Gazdaság és társadalom* (ford.: Erdélyi Ágnes). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 72-73. p. Weber szervezet-definíciójából kiolvasható az iménti érvelés, mert szerinte a szervezeten belüli rend kialakítása, megőrzése, a szervezet döntéseinek megjelenítése a vezető (*individuum*) feladata.

mára elfogadottá vált azon nézet, hogy a nemzetközi jog főszabály szerint elsődleges a belső (nemzeti) joghoz képest (nemzetközi jog és belső jog viszonyának a *nemzetközi jog primátusát valló monista koncepciója*). Ezt továbbgondolva világossá válhat, ha a nemzetközi kommunikáció sikeres, és ezzel elfogadhatná a döntéshozó a háborút, akkor a társadalmi kommunikációs erőfeszítés már felesleges, hiszen a magasabb rendű *nemzetközi jogi* érvelés felülírja, sőt anullálja az esetlegesen ezzel ellentétes nemzeti – „társadalmi” – jogot és az ehhez kapcsolódó államon belüli kommunikációt. A jogi, politikai és társadalmi kommunikációs lehetőségek így értelmüket veszíthetik, kivéve, ha a társadalmi nyomás – a joggal szemben (sic!) – nem akkora, hogy teret enged más kommunikációs stratégiáknak is, melyeket politikai szükségszerűségből és célból – a döntéshozón kívül bármely szervezet – felkarol, utat nyitva egy alternatív kommunikációs lehetőségként való megjelenésre. De ez meglehetősen ritka, nem jellemző ugyanis, hogy a *Rule of Law* elvét valló „jogállamok” demokratikus legitimitációjú és beállítottságú szervezetei szembeszegülnének a nemzetközi joggal, kommunikációjukban támadva, és tagadva annak szabályait.

AZ AMERIKAI KOMMUNIKÁCIÓ ÉS A „HARAMIAÁLLAMOK” (ROGUE STATES) FOGALMÁNAK MEGJELENÉSE

2001. SZEPTEMBER 11. ELŐTT

Az Egyesült Államok politikája és politikai kommunikációja a XX. század második felében a demokrácia exportját, a békés és biztonságos világ kialakítását (és az ebben érzett fokozott felelősségét, viszont ebből következően az ezzel járó többletjogosultságok vindikálását) helyezi előtérbe. Ez a taktika tulajdonképpen a mára megkérdőjelezhetetlenné vált nagyhatalmi (szuperhatalmi) státuszából is ered.^[8]

Az I. világháború befejezésétől kezdve – figyelembe véve különösen *Wilson* „14 pontját”, annak újszerűségét és a két világháború között, valamint a hidegháború alatt tanúsított, nemzetközi politikai színtéren aktív, cselekvő amerikai magatartást – egészen napjainkig az Egyesült Államok nemzetközi szerepfelfogása, és az e körben képviselt álláspontja rendkívül meghatározó. Amíg a hidegháború korszakában, a kétpólusú világban a Szovjetunió és szövetségesei képezték az ellenséget (a demokrácia, az emberi jogok ellenségei), addig a bipoláris világ 1990-es évekbeli megszűnésével ez a fekete-fehér, jó-rossz felosztás (ami persze a szocialista póluson ugyanilyen – ha nem nagyobb – mértékben jelen volt) értelmét veszítette. Egyben ráirányította a figyelmet olyan államokra, amelyek a nemzetközi békére és biztonságra konkrét veszélyt jelentettek, különösen a „multipolarizálódás”

[8] Megjegyzendő továbbá, hogy a „politikai kommunikáció legnagyobb laboratóriuma az Egyesült Államok.” Ld.: Mazzoleni, G.: *Politikai kommunikáció*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 17. p.

(1993-tól, a Szovjetunió megszűnése után már egyértelműen ez a folyamat zajlik) megindulása után,^[9] mert akkor már elmúlt annak veszélye, hogy a „másik tömb” érdekkörébe tartozó állammal szembeni érvelés vagy fellépés akár a „harmadik világháború” kirobbanásához is vezethetett volna. Az állami szuverenitás és az államok szuverén egyenlősége elvének (Alapokmány 2. cikkének 1. bekezdése) általánossá válása - azonkívül, hogy számos állam számára adta meg a függetlenség „élményét” - egyben magával hozta a nemzetközi közösség nagyobb kontrollját is a szuverén államok hatalomgyakorlása, nemzetközi kötelezettségeinek teljesítése felett.^[10]

2001. SZEPTEMBER 11. UTÁN

2001 szeptembere döntő fordulatot hozott nemcsak az Egyesült Államok, hanem - mivel eleddig ismeretlen kegyetlenséggel hajtották végre, és a támadások egyik célpontja egy univerzális nemzetközi szervezet, a *Kereskedelmi Világszervezet* (World Trade Organization - WTO) központja volt - a nemzetközi közösség életében is. A támadások sokkoló hatása új szemléletnek, új probléma-kezelési módozatnak, egy új kommunikációs stratégiának nyitott utat, melyet a további, hasonló jellegű cselekmények megelőzése, elkerülése érdekében gondoltak feltétlenül szükségesnek. Szeptember 11-e kétségkívül fordulópontra emelkedett, ezzel együtt a nemzetközi jog történetében is. Ennek eredményeként a kommunikációs súlypontok átrendeződtek, a prioritások^[11] megfogalmazása a kommunikáció egyre jelentősebb térhódítását hozta el, köszönhetően a támadások által okozott „sokknak”, valamint az erőteljes kormányzati kommunikációnak. Az Egyesült Államok számára 2001. szeptember 11. után a terrorizmus lett az ellenség, a terrorizmus elleni harc pedig az ideológia.^[12]

Társadalmi sokk, konfliktusok, válságok idején ugyanis egy karizmatikus, stabil helyzetű, kommunikációs offenzívába kezdő elnökre, vezetőre van szükség,

[9] Ezek az ún. „haramiaállamok”, melyek a terrorizmus támogatásával, az emberi jogok gyakori és szisztematikus megsértésével, szélsőséges ideológiájukkal, és a céljaik elérése érdekében alkalmazott erőszakos cselekményekkel, tömegpusztító fegyverek előállításával „hívják fel” magukra a figyelmet. Fontos azonban megjegyezni, hogy ez a stigmatizáció egyoldalúan, az Egyesült Államok (és az Egyesült Királyság) által történt, a nemzetközi közösség hatáskörrel rendelkező fórumai hasonló minősítésre jogilag nem képesek, politikailag pedig nem érdekeltek ennek deklarálására.

[10] Véleményem szerint ezt támasztja alá az 1991-es Öbölháború előtti konszenzusos egyetértés Irak nemzetközi kötelezettség-szegésével kapcsolatban. A BT-felhatalmazással (678. számú BT-határozat 2. pontja) indított fegyveres támadás realizálódására 1990 előtt bizonyosan nem került volna sor, a két pólus merev szembenállása és - feltehetőleg - a vétőjog gyakori alkalmazása miatt.

[11] Bush elnök már a támadások másnapján felvázolta az USA kormányának prioritásait: „Az első dolgunk, hogy segítséget nyújtsunk azoknak, akik megsérültek, majd pedig arra teszünk megfelelő intézkedéseket, hogy megvédjük az állampolgárainkat egy további támadástól itthon, illetve a világ bármely részén.”

Ld.: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/12.html>.

[12] Ld.: Dunne, T.: Society and Hierarchy in International Relations. *International Relations*, Vol. 17 (2003) No. 3, 309. p.

aki „ura a kialakult helyzetnek”, és biztonságot nyújt (vagy annak látszatát kommunikálja megnyugtatóan) az állampolgárok számára.^[13] Ilyenkor természetesen a médiumok központi szereplőjévé válik, és – mint a nemzet első embere, a válságkezelés fő felelőse – bizonyos többletjogokat is kap a médiában.^[14] Az amerikai „elnök személyének központi súlya, összekapcsolva [...] a világpolitikai vezető szereppel [...] azt eredményezi, hogy az Egyesült Államok elnöke állandóan az országos tájékoztatási eszközök, sőt nagyon gyakran a nemzetközi média reflektorfényében áll.”^[15] Azonban nem nehéz belátni, hogy egy ilyen tragikus csapás a média-tematizáció és a médiában való részvétel hangsúlyosabbá válását jelenti az elnök kommunikációjában. A tömegkommunikáció intenzívebbé válása az üzenetek befogadói (a közvéleményben) kiváltott hatásra törekszik, miszerint fogadják el az új stratégiát, sorakozzanak fel az elnök mögé. Ez persze kölcsönös folyamat, mert a felháborodás és félelem általánossá válása generálja alapvetően az elnöki kommunikációt, így a közvélemény álláspontja, a társadalmi vélekedés a meghatározóbb, mert ezt a kommunikáció már csak követi – noha eközben formálja is –, és eleget tesz ezen elvárások többségének.

2001 szeptembere után a haramiaállamok meghatározása terén is gyökeres változás ment végbe, az al-Kaidához fűződő kapcsolataik szerint rangsorolták ezen államokat. Nem tartozott a közvetlen veszéllyel fenyegető államok közé már Kuba, Líbia, Szíria és Szudán, így az ezekkel szembeni kommunikációs stratégia háttérbe szorult, sőt az új prioritásoknak köszönhetően, ha időlegesen is, de megszűnt.^[16] A doktrína fokozatos szűkítése a terrorizmust támogató államok kiemelését célozta meg, a terrorizmus elleni harc elsődlegessé váló elve alapján.^[17]

[13] Már nem volt elég az a klasszikus *Roosevelt-féle elnöki kommunikáció*, amely a második világháború idején a rádió segítségével tudatta a kandalló mellett, karosszékben ülő amerikai lakossággal a háború eseményeit és az amerikaiak pozícióját a „térben távoli” háborúban. 2001-ben ugyanis az Egyesült Államok saját területén támadták meg nem amerikai állampolgárok, amire addig még nem volt példa.

[14] McQuail szerint a nemzetbiztonságot érintő ügyekben (háború, terrorizmus, etc.) a médiumok cselekvési szabadságát nemzeti érdekekkel kapcsolatos megfontolások szerint korlátozhatják, így nyílik lehetősége az amerikai elnöknek „népéhez szólni” a válságos pillanatokban. Az amerikai elnök kommunikációs jelentőségéről ld. bővebben: McQuail: *i. m.* 159. p.

[15] Ld.: Mazzoleni: *i. m.* 43. p.

[16] 1997-ben az Egyesült Államok Külügyminisztériumának ún. *haramiaállam-listáján* a következő államok szerepeltek: Észak-Korea, Irak, Irán, Kuba, Líbia, Szíria és Szudán. A haramiaállamok körét később szorosan összekapcsolták a „gonosz tengely” (*axis of evil*) kifejezéssel, amely az elv további szigorítását, a keményebb fellépés szükségességét vonta maga után azzal, hogy kifejtette, a haramiaállamok egymással szövetkeznek bizonyos akciók végrehajtása érdekében. Így az imént felsorolt 7 állam közül már csak 3 államot, Észak-Koreát, Irakot és Iránt tekintettek haramiaállamnak, míg 2002 végére már csak Észak-Korea és Irak számított különösen veszélyes államnak. Ez az érdekes kommunikációs taktika (eljutni a sok potenciális ellenségtől egyre kevesebbre és kevesebbre, majd a kiválasztott célpontra) Irak kapcsán került igazán előtérbe, és lehetséges akár egy tudatos folyamat kívánt eredményeként is minősíteni.

[17] Azok ellen kell fellépni, akik az ún. *segítségnyújtási elmélet* (harboring-theory) alapján terrorizmust támogatókat, terroristáknak adnak menedéket, nyújtanak bármilyenféle segítséget. A *war on terrorism* elve ezek lefegyverzésére irányul, annak érdekében, hogy megszűnjön a terrorveszély. Így a több „front” megakadályozása miatt kell korlátozni a gyanús államok elleni kommunikációs stratégiát úgy, hogy lehetőleg a legveszedelmesebb államot ragadják ki, és folytassanak ellene fegyveres vagy kommunikációs „harcot”.

A terrortámadások kitervelőjét és az al-Kaida vezetőjét, *Oszama bin-Ladent* – a nemzetközi közösség számára is ismerten – az Afganisztánt uraló tálib-rezsim segítette (kiképzőtáborok létesítésével, fegyverrel, pénzzel), és bújta. ^[18] Erre válaszként, az 1368. számú BT-határozattal elismert önvédelmi jogosultságnak az érvényre juttatásával az Egyesült Államok Afganisztánnal szemben fegyveres támadást foganasított. Így az Alapokmány 51. cikke szerint jogszerűen indíthatnak támadást a fenyegető helyzet megszüntetése (noha az idézett BT-határozat *expressis verbis* nem nevezte meg a terrortámadásokért felelős államot, így azt sem, hogy mely állammal szemben áll fenn az Egyesült Államok önvédelmi helyzete), *Omar Molla* Egyesült Államok- és Nyugat-ellenes ^[19] rezsimjének elüldözése, megbüntetése, egyben az arab állam demokratizálása céljából.

Azon álláspont viszont, miszerint az Egyesült Államok önvédelemhez való joga nemcsak Afganisztánnal szemben áll fenn, már egy gyökeresen új stratégia előretörését mutatja az amerikai vezetés kommunikációjában. ^[20] A terrortámadások napjától kezdve „azokat az államokat, amelyek folytatják a terroristák támogatását, az Egyesült Államok ellenségként fogja számon tartani”, és hasonlóan kíván velük szemben fellépni, mint ahogyan azt Afganisztán esetében tette.

IRAK: ÚJFAJTA KOMMUNIKÁCIÓ, AVAGY MÁR EGY „HÁBORÚS PROPAGANDA”?

AZ ELSŐ TEENDŐK, ÚJ STRATÉGIA

Az afganisztáni háború után egyértelművé vált, hogy az Egyesült Államok vezetése már nem elsősorban Oszama bin-Laden elfogását, hanem a haramiaállamok elleni határozott fellépést ambicionálja. A 2002. szeptember 20-án elfogadott *Nemzetbiztonsági Stratégiával* (a továbbiakban: Stratégia), a *belbiztonsági törvénnyel* létrehozott *Belbiztonsági Kormányhivatal* hatásköri kompetenciájának körvonalazódásával, ^[21] valamint a Magyarországon csak hazafias törvényként

[18] Ld.: 1267. számú BT-határozat és 1333. számú BT-határozat.

[19] A 'Nyugat' kifejezést – Huntington nézeteit elfogadva – elsősorban azon európai és észak-amerikai államokra értem, amelyeket a demokrácia, a politikai pluralizmus és az emberi jogok eszménye vezérel. A Nyugat mint civilizációs kategória ismérveinek összefoglalását ld.: Huntington, S. P.: A civilizációk összecsapása és az új világrend átalakulása (ford.: Pusztai Dóra, Gázsity Mila, Gecsényi Györgyi). Európa könyvkiadó, Budapest, 2008, 101–104. p. A Nyugat körülhatárolását, területi kiterjedését ld.: Huntington: i. m. 255–266. p.

[20] Bush elnök szeptember 11-i – újfajta kommunikációs távlatot nyitó – beszéde szerint „nem teszünk különbséget a terroristák között – akik a cselekmény mögött állnak –, illetve azok között, akik bújatják őket (tehát ugyanolyan negatív elbírálásban részesülnek a terroristák és az őket feltételezhetően (sic!) támogató államok, vagyis a segítségnyújtási elmélet és a „gonosz tengelye” doktrínáját az elnök összekapcsolta – a szerző)”. Ld. bővebben: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/11.html>.

[21] Kizárólag a nemzetbiztonságra veszélyt jelentő cselekmények, tevékenységek felderítésén, megelőzésén dolgozik, valójában tehát nyomozó, hírszerzési, biztonságpolitikai és védelmi feladatköröket koncentrált egy központban a Kormányhivatal. Hatásköréről ld.: *Homeland Security Act*, Sec. 101. Executive Department; Mission és Sec. 102. Secretary; Functions.

(P.A.T.R.I.O.T. ACT)^[22] emlegetett (helytelen kifejezés, valójában egy mozaikszó, egy terrorizmus-ellenes „saláta-törvény” nevének rövidítése) jogszabállyal nyilvánvalóvá váltak az új amerikai nemzetbiztonsági és kommunikációs stratégia prioritásai, irányai.

A Stratégia fundamentuma: „Amerika háborúban áll.” Ez a felfogás több évtized után először került az amerikai kommunikációs stratégia középpontjába, hiszen a II. világháború befejezése óta egyetlen amerikai elnök sem tekintette magát „háborús elnöknek”, noha Eisenhower, Johnson, Nixon, Ford, Reagan, és az idősebb Bush elnökségének éve alatt különböző fegyveres konfliktusokban részt vett az Egyesült Államok.^[23] Ez a definiálás újszerű, a helyzetnek szóló lépésnek tekintendő, hiszen ezzel a kommunikációs technikával az amerikai vezetés a háborús pusztítással azonos veszélyt jelentő terrorfenyegetésre kívánta a közvélemény figyelmét ráirányítani.

A Stratégia konkrét kijelölése megfelel a kommunikáció-tudományban csak *ágenda-meghatározásként*^[24] emlegetett terminológiának. Az agenda-meghatározás arra a folyamatra vonatkozik, amelynek során néhány kérdés a közönség figyelmének a középpontjába kerül, mert a kérdés vagy az információ forrása kifejezetten ezt szeretné. Ezzel a módszerrel meg lehet állapítani, hogy a média milyen mértékben képes befolyásolni a társadalom bizonyos csoportjait.^[25] A médiaközléssel együtt hat a téma fontosságára vonatkozó befolyásolási funkció, amely kialakítja a témaprioritásokat (esetünkben a nemzetbiztonsági veszély, összekapcsolva a haramiaállammá történő minősítéssel), és meghatározza a közönségpreferenciákat (katonai fellépés a terrortámadások kitervelői és végrehajtói ellen).^[26]

Az amerikai elnök és a kormányzat e módszer segítségével a médiát offenzíven és egyoldalúan tematizálta.^[27] A 2001. szeptember 11-éhez hasonló tragédiák után általában az ágendák maguktól értetődően kirajzolódnak, a hasonló jellegű váratlan és sokkoló támadásokat követő első lépések elsősorban a károk mentésére, a terroristák elfogására és megbüntetésére, a hasonló esetek megakadályozására

[22] Teljes nevén: *Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism* (U.S.A. P.A.T.R.I.O.T.) Act of 2001.

A törvényt ld.: <http://www.whitehouse.gov/infocus/patriotact>. A törvény a terrorizmus elleni küzdelem eszközeit nevesíti. A terrorizmussal szembeni hazai (Egyesült Államok) fellépéssel (Title I) kezdve a pénzügyi (Title III), határvédelmi (Title IV), büntetőjogi (Title VIII) rendelkezések, az áldozatok, az infrastruktúra védelme és a vizsgálati, hírszerzési tevékenység (Title V, VI, VII, IX) kap benne központi szerepet, több, mint ezer szakaszon keresztül.

[23] Elsősorban a koreai, vietnámi háborúra, a Nicaragua elleni katonai és félkatonai tevékenységre, valamint a két öbölháborúra gondolok. A „háborús elnökök” kategóriájába leginkább Lincoln, Wilson, F. D. Rooseveltt és Truman elnököt szokás sorolni.

[24] A módszerről ld. bővebben: Protesz, D. L. – McCombs, M.: *Agenda Setting. Readings on Media, Public Opinion and Policymaking*. Lawrence Erlbaum Associates, Hilldale (NJ), 1991.

[25] Ld.: Róka: i. m. 107. p.

[26] Ld.: u. o. 108. p.

[27] Az amerikai kormányzatok és a média viszonyának háborús időben való alakulását áttekinthető Cooper, S.: *Press Controls in Wartime: The Legal, Historical and Institutional Context*. *American Communication Journal*, Vol. 6 (2003) No. 4, 1–34. p.

koncentrálják. Ám a Bush-kommunikáció valódi újszerűsége leginkább ott nyilvánult meg, hogy másfél évvel a terrortámadások után – egy sikeresnek mondható afganisztáni háború után, amelynek segítségével elűzték az afgán tálib vezetést, amely az al-Kaida főtámogatójának számított – az ágendák közé tudta sorolni Irak megtámadását, noha nem volt kapcsolatba hozható közvetlenül a szeptemberi támadásokkal. Ez pedig annak a stratégiának volt az eredménye, melyet a Stratégia, a P.A.T.R.I.O.T. Act, a belbiztonsági törvény, valamint a jelentős számú elnöki (*Bush*), és a 2001 szeptembere után felértékelődött szereppel bíró külügyminiszteri (*Powell*) és védelmi miniszteri (*Rumsfeld*) kommunikáció ambicionált.^[28]

Bush elnök kommunikációs aktivitását jól példázza, hogy egy adott hónapban milyen gyakran jelent meg a nyilvánosság előtt. Míg ugyanis 2001. szeptember 11. előtt minden hónapban átlagosan 10 sajtótájékoztatót tartott a Fehér Ház (rendszerint Bush elnök, *Fleischer* szövivő, valamint *McClellan* szövivő-helyettes), addig a terrortámadások után már havonta átlagosan 15 tájékoztatóra ugrott ez a szám. 2002 szeptemberétől – amikor már látszottak az Irak elleni fegyveres támadás megindításának kétségtelen jelei – már átlagosan havi 20 sajtótájékoztatóval számolhatunk.^[29] Mindemellett nem kizárólagosan számbeli változások történtek a kommunikációban, 2002 őszétől kezdve Irak haramiaállamként való pozícionálása vált egyre hangsúlyosabbá, mi több, a háború megindításáig a külpolitikai kommunikációt szinte kizárólagosan ez a tematika uralta.

A háborús hónap médiaaktivitását igazolja, hogy 2003 márciusában - három nap kivételével - minden nap megjelent Bush a nyilvánosság előtt, ahol az Egyesült Államok és a nemzetközi közösség előtt álló jelentős feladatokról (elsősorban a béke és biztonság helyreállítása) tájékoztatta a közvéleményt. Ezen időpontra már a 2001 szeptembere utáni stratégia, a terrorizmus mint általános jelenség megfékezése egyértelműen összefonódott az Irakkal szembeni akció szükségességével, amelyet csakis a hatékony kommunikációs technikának köszönhet a kormányzat, mert valós, bizonyítható alapja nem volt annak, hogy Irak közvetlenül terrorszervezeteket támogatna. Az agenda meghatározása 2003 márciusában így sikeresnek tűnhetett.

AZ ÚJ KOMMUNIKÁCIÓ SAJÁTOSÁGAI IRAK VONATKOZÁSÁBAN

A Stratégia alapján tehát nyilvánvalóvá vált, hogy az Irak ellen tervezett fegyveres támadás hamarosan megindul, mert az új stratégia kommunikációs elemeit^[30] az amerikai vezetés média-offenzívája fokozatosan és már kizárólagosan Irakra vonatkoztatta, az agenda-meghatározás kommunikációs szabályainak megfelelően.

[28] A lényeg tulajdonképpen a béke biztosítása, a DPE-módszernek köszönhetően, azaz *megvédeni* (Defend), *megtartani* (Preserve), és *kiterjeszteni* (Expand) a békét.

[29] Ld.: <http://www.whitehouse.gov/news/briefings>.

[30] Véleményem szerint az alábbi három fő eleme van: először, *gonosz tengelye*, *haramiaállamok* megnevezése, ellenük kell ugyanis folytatni a terrorizmus elleni harcot. Másodsor, az ún. *segítségnyújtási* elmélet alapján a terrorszervezeteket közvetlenül vagy közvetve támogató államok is azonos

Irak mint „haramiaállam” persze már régen a nemzetközi közösség „látókörébe” került.^[31] A 1990-es évek elején BT-felhatalmazással jogszerű háborút is indított ellene a nemzetközi közösség (Öbölháború).^[32] Az amerikai vezetés mindig is úgy tekintett a közel-keleti államra, mint amely jelentős veszélyt jelent a nemzetközi békére és biztonságra, amely tömegpusztító fegyverekkel rendelkezik, és ezeket bevetni is képes, ahogy azt Irán és Kuvait ellen tette a két öbölháborúban.^[33] Ezek után – főleg, hogy a terroristák fegyverrel és pénzzel való támogatásával is vádolták – egyértelműnek tűnt, hogy az amerikaiak nagyobb kockázat nélkül próbálták legitimálni egy esetleges Irak elleni katonai, szankciós célú beavatkozást, terveik szerint lehetőleg egy támadásra kifejezetten felhatalmazó BT-határozat birtokában.

A már említett *segítségnyújtási elmélet* kommunikációs stratégiája a szolgáltatata a tömegpusztító fegyverek létével és előállításával kapcsolatos érvelést. Eszerint a tiltott fegyverek előállítása, fejlesztése (és természetesen ezek potenciális bevetése) különösen nagy veszélyt jelent a nemzetközi békére és biztonságra, ha ezeket terrorszervezeteknek adják el. A vegyi-, biológiai fegyverek feltételezett (sic!) birtoklása, fejlesztési programja^[34] mindvégig központi témája volt az amerikai kommunikációnak.^[35] Az amerikai vezetés feltétlenül szükségesnek gondolta, hogy a veszélyeztetettségi faktort (amelyet 2001. szeptember 11-ével tudott igazolni) egy hatékony, a tiltott fegyverek birtoklására és azok potenciális bevetésére fókuszáló kommunikációs taktikával támassza alá.

Az amerikai kormányzat az önvédelemhez való jog alapokmányi rezsimjének sajátos, többnyire öncélú interpretációjával a nemzetközi jogot is érintve, új önvé-

elbírálásban részesülne a terroristákkal. Harmadszor, a megtámadott állam önvédelmi szükség helyzetben van, de a további – feltételezett – támadások elkerülése érdekében szükséges a *megelőző csapás* (a preventív önvédelem) alkalmazása, melyet a nemzetközi jog nem tekint jogszerűnek. A megelőző csapás nemzetközi jogi megítéléséről és az iraki vonatkozásokról ld.: Sofaer, A.: On the Necessity of Pre-Emption. *European Journal of International Law*, Vol. 14 (2003) No. 2, 209–234. p.

[31] Ld. bővebben: Byers, M.: The Shifting Foundations of International Law: A Decade of Forceful Measures against Iraq. *European Journal of International Law*, Vol. 13 (2002) No. 1, 21–41. p.

[32] A 678. számú BT-határozat alapján Irak megtámadása nem ellentétes a nemzetközi jog szabályaival, mert az nem tett eleget e határozatba foglalt kötelezettségeinek, és a határozat értelmében Irak mulasztását akár – az Alapokmány VII. fejezetének 42. cikke alapján – egy fegyveres támadás is szankcionálhatja. (A 678. számú BT-határozat 2. és 3. pontja.) Ld. még: 687. számú BT-határozat.

[33] Ezekről ld. bővebben: Schachter, O.: United Nations Law in the Gulf Conflict. *American Journal of International Law*, Vol. 85 (1991) No. 3, 452–473. p.

[34] Közismert tény, hogy Irak az 1980-as évek végén ilyen fegyvereket vetett be saját területén a kurdok ellen, valamint az 1990-es évek elején, az Öbölháborúban.

[35] Igaz viszont, hogy az ezen „vádakról” történő megbizonyosodás végett – az 1441. számú BT-határozattal – Irakba küldött fegyverzetellenőrök fegyvereket nem, csak fegyverekre utaló nyomokat találtak vizsgálódásaik során. Ld.: <http://www.un.org/apps/news/storyAr.asp?NewsID=5466&Cr=iraq&Cr1=inspect>. Irak tömegpusztító fegyverek előállítására vonatkozó programját áttekintő amerikai bizottság (U.S. Iraq Survey Group) vezetője, Charles Duelfer úgy nyilatkozott, hogy az 1991-es Öbölháború óta nincs bizonyíték az iraki fegyverkezés újraindítására. Az iraki rezsim ugyan törekedett tömegpusztító fegyverek előállítására, de a Group jelentése szerint – az ENSZ fegyverzetellenőreinek is köszönhetően – nem volt képes létrehozni ezeket. Erről ld.: Crook, J.: Legality of U.S.-Led Invasion of Iraq. *American Journal of International Law*, Vol. 99 (2005) No. 1, 269. p.

delmi irányokat szabott meg. Azok után pedig, hogy az Egyesült Államok jogrendszerébe is belefoglalták az ehhez szükséges intézkedések megtételét, a (nemzetközi, szövetségi és szövetségi állami fórumok előtti) kommunikációban és a tényleges, hivatalos kormányzati tevékenységben is elsődleges szerepet kapott az önvédelmi doktrína prioritása. Az amerikai vezetés az önvédelem jogát mindvégig a terrortámadásokra és az iraki tömegpusztító fegyverek (feltételezett) létre adott válaszként kommunikálta. Ennek oka nyilvánvaló volt, mert maga Bush elnök is minden bizonnyal tudatában volt annak a ténynek, hogy jogszerű felhatalmazást nem kap a BT-től (márcsak a kilátásba helyezett francia és orosz vétó miatt sem^[36]), ezért nem tehetett mást, mint el kellett fogadtatnia a nemzetközi közvéleménnyel, hogy szükséges és jogszerű a fegyveres fellépés Irakkal szemben.

Az 1284. számú BT-határozattal létrehozott, *Hans Blix* által vezetett, Irak esetleges tömegpusztító fegyverei után vizsgálódó nemzetközi fegyverzetellenőrző csoport (*United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission* – UNMOVIC) Irakba történő megérkezésekor (2002. december 8.) már sejteni lehetett, hogy bármi legyen is vizsgálódásuk eredménye, az amerikaiak és a britek készek és hajlandók támadást intézni Husszein rezsimjének megdöntése, Irak „felszabadítása” érdekében. E tényt kellett az amerikai kormánzatnak úgy beállítania, hogy a közvélemény számára e lépés ne tűnjön a nemzetközi joggal össze nem férő fegyveres fellépésnek. Ez pedig kizárólag egy erőteljes médiapropagandával érhető el, amelyet - jól érzékelhetően - Irak veszélyességére, és az Egyesült Államok önvédelmi szükséghelyzetére építettek fel.

A HÁBORÚ MEGINDÍTÁSA ÉS KOMMUNIKÁCIÓJA

2003. március 19-én Bush elnök – értelmezése szerint nemcsak az amerikai, hanem a világ minden jóakarátú, a demokrácia iránt elkötelezett népéhez szólva – hivatalosan bejelentette a hadművelet megkezdését Irakban, ezzel fejezve ki a hadviselés szándékát (*animus belligerendi*), tulajdonképpen a két állam közötti hadiállapot beálltát.^[37] Ugyanakkor a nemzetközi jog alapján problémás, hogy a szövetséges vezetés valójában az *animus belligerendivel* egy olyan háborús jogviszonyt teremtett, amelynél a jogszerű háború megindításának – a nemzetközi jog által megkívánt (*ius ad bellum* jogi rezsimje) – feltételei hiányoztak.

A háborúindítás jogszerűségéről való meggyőzés egyébként viszonylag rövid időn belül kudarcot vallott annak ellenére, hogy közvetlenül a háború megkezdése előtt még az amerikai lakosság közel 70%-a, a hadművelet megkezdésekor

[36] Erről ld. a BT 2003. március 7-i ülésén elhangzottakat:

<http://www.un.org/apps/news/storyAr.asp?NewsID=6387&Cr=iraq&Cr1=inspect>.

[37] Az alig 11 perces, hazafias lelkületű, ünnepélyes hangnemű, a nemzethez szóló beszédében a megindított támadás szükségességét Irak lefegyverzésével, az iraki emberek diktatúra alóli felszabadításával, és egy – a nemzetközi békére és biztonságra fenyegetést jelentő – veszélyforrás megszüntetésével magyarázta. Ld.: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/03/19.html>.

már közel 80%-a támogatta Irak megtámadását, azzal, hogy egy BT-felhatalmazás elfogadása vagy a Hans Blix által vezetett fegyverzetellenőrök mandátumának meghosszabbítása kívánatosabb lépés lenne.^[38] A nemzetközi közösséggel ugyanis nem sikerült elhiteni, hogy Irak veszélyessége a nemzetközi békére és biztonságra olyan mértékű, hogy a békés rendezési módok már nem elegendők és célravezetők. Megjegyzendő azonban, hogy még ennek esetleges igazolása esetén sem lehetséges egy nemzetközi joggal össze nem férő legitimitációjú támadást intézni egy állammal szemben.^[39]

Ugyanakkor nem szabad elfeledni, hogy külön kommunikációs stratégiára volt szükség a 2001 szeptembere óta félelemben élő, szuperhatalmi státusból eredő öntudat által is befolyásolt amerikai közvélemény illetve az amerikai erőfölénnyel szemben általában szkeptikus, az arab világot is magában foglaló világ közvéleményének meggyőzésére. Amíg az amerikai lakosság jókora többségével eleinte igen, addig a nemzetközi közösséggel és a világ közvéleményével már a kezdetektől fogva sem sikerült elhiteni, hogy Irak veszélyessége a nemzetközi békére és biztonságra olyan mértékű, hogy a békés rendezési módok már nem elegendők és célravezetők, minek következtében a háborúindítás megfelelő megoldás lenne a kormányzat részéről.^[40] E kijelentésen nem változtat az a tény sem, hogy a fegyveres támadásban a hagyományos angolszász szövetségeseken (Ausztrália, Egyesült Államok és az Egyesült Királyság) kívül 35 állam is részt vett (ún. *hajlandók koalíciója*, korántsem azonos súllyal és támogatási kapacitással), melyek kormányának támogatását az amerikai vezetés egy széleskörű nemzetközi együttműködés keretében véghezvitt támadás quasi legitímálásaként kommunikálta, amely adott esetben – az USA vezetése szerint – egy fegyveres támadást engedélyező BT-felhatalmazás szerepét is pótolhatja. Ezen érvelés azonban teljesen ellentétes a

[38] A propagandisztikus médiastratégia, a 2001 szeptembere óta tartó konstans félelem állapota okozta eleinte a magas támogatottsági mutatókat. Azon felfogás, hogy „aki az üzenetet fogadja, annak magáévá kell tennie a benne foglalt érvelést, és igaznak kell azt gondolnia” (Pratkanis A. R. – Aronson, E.: A rábeszélőgép. Élni és visszaélni a meggyőzés mindennapos mesterségével. In: McQuail (ed.): *i. m.* 118. p.), arra ösztönözte a szövetséges államok vezetőit, hogy az állampolgárok számára közelívé tegyék a fenyegetettség állapotát. Ezért tudatosan számítottak a katonai akció keltette hazafias érzések fellángolására, az információ-szolgáltatás szinte teljes monopóliumára. Az embereknek így el kell fogadniuk a propagandát, ha nem is hisznek neki. Ld.: McQuail: *i. m.* 385. p. McQuail szerint az amerikai kormányzatok a vietnámi háború óta minden katonai akciót úgy végeztek, hogy különösen nagy figyelmet fordítottak a hatékony propagandára. Ld.: McQuail: *i. m.* 384. p. Az erőteljes képi megjelenítés hatásának megkülönböztetett szerepét mutatja, hogy „a kommunikáció során az üzenetek hatása mintegy 93 százalékban nem verbális elemeiken múlik.” Ld.: Hybels, S. - Weaver II R.: *Communicating Effectively*. McGraw-Hill, New York, 1995.

[39] A meggyőzés, a retorika eszközei közé már *Arisztotelész*nél sem tartozott a háború, pedig akkoriban még a szolidaritás, az emberi jogok, a béke és a humanitás eszméje – a XXI. századi felfogáshoz képest – szinte ismeretlen jelenségek voltak. A kiváló görög filozófus gondolatmenetét esetünkre vonatkoztatva feltűnik, hogy a szövetségesek leginkább az emocionális bizonyítékokkal (terrorizmus, tömegpusztító fegyverek veszélye az amerikai lakosságra) próbálták a meggyőzést elősegíteni, míg az arisztotelészi nézet másik két eszköze (logika, etika) kevésbé játszott szerepet a kommunikációban.

[40] Vö.: Hiebert, R. E.: Public Relations and Propaganda in Framing the Iraq War: a Preliminary Review. In: *Public Relations Review*, Vol. 29. (2003) 253. p.

nemzetközi közösség célkitűzéseivel és a nemzetközi jogrenddel. Egy kritikus és kétkedő politikai és médiaközegben vívta meg tehát háborúját a főként amerikai és brit katonákból álló szövetséges haderő. A sajtó – főleg Európában – szinte egységesen ítélte el a szövetségesek „agresszor” magatartását, azt a kommunikációs stratégiát, amely a harmadik évezred első igazán jelentős fegyveres konfliktusához vezetett.

A konfliktus hivatalos, Bush elnök általi 2003. május 1-jei lezárása de iure a háború végét jelentette, ugyanakkor azonban kérdésként vetődhet fel, hogy mikor ér véget egy olyan háború, amely valójában meg sem kezdődött, mivel a ius ad bellum szigorú követelményei nem teljesültek, így alapvetően kétségessé válik, hogy jogilag minősíthetjük-e háborúnak a fegyveres támadást. De facto az iraki háborúnak csak akkor lehet vége – a terrorizmus elleni harc formulájából következően –, ha a terrorfenyegetés már nem áll fenn, mivel ennek alapján támadtak, így pedig a befejezéshez is ennek feltételrendszerében kell gondolkodnunk. A terrorveszélyt azonban lehetetlen pontosan, jogilag értelmezhetően meghatározni, ennek hiányában a terrorizmus elleni harc elve – az Egyesült Államok retorikája szerint – továbbra is érvényben marad, gyakorlatilag változatlanul. Jelentős probléma, hogy nincsen általánosan elfogadott definíciója a terrorizmusnak, így pedig a terrorizmus elleni harcnak sem, ezáltal pedig a terrorizmus elleni harcot meghirdető államok önkényes, jogi alapot nélkülöző döntésétől függ ennek az új „hadviselési módnak” az alkalmazása, amely felett a nemzetközi közösség vajmi kevés kontrollt tud gyakorolni.

Az amerikai vezetés ezek után a totális győzelmet, Irak demokratizálódási folyamatának megindulását és az amerikai hazafias helyállást helyezte kommunikációjának középpontjába, és ezzel valójában saját – persze erősen vitatott – sikerét, a támadás indokát és hasznát propagálta.^[41]

ÖSSZEGZÉS

Az iraki háborús amerikai (és szövetséges) kommunikáció szembeűnő negatívuma, hogy Bush leegyszerűsítette a nemzetközi politikai viszonyok – egyébként hagyományosan bonyolult – kapcsolatrendszerét, miszerint: „aki nincs velünk, az ellenünk van”. Az amerikai elnök a szeptemberi terrortámadásokat követően szinte azonnal feltérképezte a világot, felosztván az államokat az *Egyesült Államok szövetségeseire és barátaira*, illetve *terroristákra és őket támogató államokra* (haramiaállamokra), valamint *veszélyes nem állami szereplőkre* (terrorszerveze-

[41] Az arab világ állásfoglalása az iraki háború tekintetében egyébként nem volt egységes, míg az államok egy része az iraki *status quo* fennmaradását és a szövetséges csapatok mihamarabbi távozását követelte, addig az arab államok egy markáns csoportja például – az iraki polgárháborútól való félelmében – ellenezte a teljes amerikai csapatkivonást. Vö.: Strakes, J.: Navigating the Post-Iraq War Landscape in the Persian Gulf. In: *Yale Journal of International Affairs*, Vol. 1 (Winter 2006) Issue 2, 27–36. p.

tekre). Noha ez a klasszifikáció elsődlegesen a politikai kommunikáció dimenziójában értelmezhető, az ennek eredményeként bekövetkező fegyveres akciók már a nemzetközi jog keretei közé helyezték a kommunikációs stratégiát, amelynek a fegyveres akció eleve lényegi, tulajdonképpen nélkülözhetetlen része volt.

Bush elnök szerint „*meg kell akadályozni, hogy az ellenségeink tömegpusztító fegyverekkel veszélyeztessenek minket, szövetségeseinket és barátainkat*”,^[42] mely cél teljesülését az iraki vezetés eltávolításától és a demokratikus alapintézmények (alkotmányozó nemzetgyűlés, szabad választások útján létrehozott parlament, független elnök) létrehozásától tette függővé. Az amerikai kormányzat érvelése szerint ezek lennének azok a szükséges változások, amelyek garantálják az iraki demokratizálódási folyamat megindulását, ez ugyanis szükséges előfeltétele annak, hogy az Egyesült Államok többé ne tekintse Irakot haramiaállamnak.

Az amerikai kommunikáció érdekessége volt továbbá, hogy egyszerre több „legitimációs érvet” használt (terrorizmus támogatása, tömegpusztító fegyverek birtoklása és előállítása, az iraki nép felszabadítása), amelyből következik, hogy ha az egyik érv meggyengül, a többi érvre lehet fókuszálni. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a fegyverzetellenőrök nem találtak tömegpusztító fegyvereket Irak területén, az amerikai vezetés ezt az „ágendát” retorikájában háttérbe szorította, és előtérbe került az Irak felszabadításának szükségességét hangoztató álláspont. Ez pedig – az iraki hatalmi berendezkedés ismeretében – olyan hivatkozási alapot jelentett, amelyet senki nem vonhatott kétségbe, így az amerikai (szövetséges) kormányzat ultima ratio jellegű, végsőkig képviselhető legitimációs érvévé fejlődött.

A cél elérése érdekében igénybe vett eszközök (nemzetközi) jogi megítélése azonban egyértelműnek tűnik, azok ellentétesek a hadijoggal, így a nemzetközi jog szigorúan tiltja azok alkalmazását. Ezt az anomáliát egy hatékony tömegkommunikáció képes ellensúlyozni a politikában (a jogban viszont semmiképpen sem), ezért volt az amerikai kormányzat számára rendkívül fontos, hogy – akár a nemzetközi jog relativizálása árán – a közvélemény elfogadja a fegyveres támadás megindítását és az ennek igazolásául felhozott indokok jogszerűségét és célszerűségét.

[42] Bush elnök gyakran hangsúlyozza a „*mi, szövetségeseink és barátaink*” kifejezést. A „*mi*” alatt az Egyesült Államokat érti, a „*szövetségeseink*” mint kifejezés leginkább az ún. Brit Nemzetközösség (1926 és 1947 közötti név), ma már Nemzetközösség (Commonwealth) angolszász országainak (első sorban Ausztrália és az Egyesült Királyság) állandó, hagyományos segítségére vonatkozik. A „*barátaink*” szó pedig minden olyan államra alkalmazandó az amerikai felfogás szerint, amely a nemzetközi közösség jóhiszemű és békeszerető tagja, és részt vesz a terrorizmus elleni harcban.

- Bothe, Michael: Terrorism and the Legality of Pre-Emptive Force. In: *European Journal of International Law*, Vol. 14. (2003) No. 2, 228–240. p.
- Byers, Michael: The Shifting Foundations of International Law: A Decade of Forceful Measures against Iraq. In: *European Journal of International Law*, Vol. 13 (2002) No. 1, 21–41. p.
- Cooper, Stephen: Press Controls in Wartime: The Legal, Historical and Institutional Context. In: *American Communication Journal*, Vol. 6 (2003) No. 4, 1–34. p.
- Crook, John: Legality of U.S.-Led Invasion of Iraq. In: *American Journal of International Law*, Vol. 99 (2005) No. 1, 269–270. p.
- Dunne, Tim: Society and Hierarchy in International Relations. In: *International Relations*, Vol. 17 (2003) No. 3, 303–320. p.
- ENSZ *Alapokmánya*
- Goodrich, Leland - Hambro, Edvard: *The Charter of the United Nations. Commentary and Documents*. Stevens & Sons Ltd., London, 1949.
- Greenwood, Christopher: International law and the 'war against terrorism'. In: *International Affairs*, Vol. 78 (2002) No. 2, 301–316. p.
- Hiebert, Ray Eldon: Public Relations and Propaganda in Framing the Iraq War: a Preliminary Review. In: *Public Relations Review*, Vol. 29. (2003) 243–255. p.
- Higgins, Rosalyn: *The Development of International Law through the Political Organs of the United Nations*. Oxford University Press, London, 1963.
- *Homeland Security Act (HSA) of 2002* of the United States of America. Pub. L. No. 107–296, 116 Stat. 2135 (25 November 2002) http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/hr_5005_enr.pdf
- Huntington, Samuel: *A civilizációk összecsapása és az új világrend átalakulása* (fordította: Pusztai Dóra, Gázsity Mila, Gecsényi Györgyi). Európa Könyvkiadó, Budapest, 2008.
- Hybels, Sandra - Weaver II Richard: *Communicating Effectively*. McGraw-Hill, New York, 1995.
- Littlejohn, Stephen - Foss, Karen: *Theories of Human Communication*. Thomson Wadsworth, Belmont (CA), 2005.
- Mazzoleni, Gianpietro: *Politikai kommunikáció* (fordította: Szokács Kinga). Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
- McQuail, Denis: *A tömegkommunikáció elmélete*. (Fordította: Szalai Éva) Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Prosser, David - McCombs, Maxwell: *Agenda Setting. Readings on Media, Public Opinion and Policymaking*. Lawrence Erlbaum Associates, Hilldale (NJ), 1991.
- Ratner, Steven: Jus ad Bellum and Jus in Bello after September 11. In: *American Journal of International Law*, Vol. 96. (2002) No. 4, 905–922. p.
- Róka, Jolán: *Kommunikációtan - Fejezetek a kommunikáció elméletéből és gyakorlatából*. Századvég Kiadó, Budapest, 2002.
- Rosengren, Karl Erik: *Kommunikáció*. (Fordította: Domján Krisztina) TYPOTEX Kiadó, Budapest, 2006.
- Schachter, Oscar: United Nations Law in the Gulf Conflict. In: *American Journal of International Law*, Vol. 85 (1991) No. 3, 452–473. p.
- Sofaer, Abraham: On the Necessity of Pre-Emption. In: *European Journal of International Law*, Vol. 14 (2003) No. 2, 209–234. p.

- Strakes, Jason: Navigating the Post-Iraq War Landscape in the Persian Gulf. In: *Yale Journal of International Affairs*, Vol. 1 (Winter 2006), Issue 2, 27–36. p.
- *U. N. Security Council Resolution 678* (29 November 1990)
- *U. N. Security Council Resolution 687* (3 April 1991)
- *U. N. Security Council Resolution 1267* (15 October 1999)
- *U. N. Security Council Resolution 1284* (17 December 1999)
- *U. N. Security Council Resolution 1333* (19 December 2000)
- *U. N. Security Council Resolution 1378* (14 November 2001)
- *U. N. Security Council Resolution 1441* (8 November 2002)
- *Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act* (U.S.A. P.A.T.R.I.O.T. ACT) of 2001.
- Weber, Max: *Gazdaság és társadalom* (Fordította: Erdélyi Ágnes) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- www.un.org - az ENSZ hivatalos honlapja.
- www.whitehouse.org - az amerikai elnök és adminisztrációjának hivatalos honlapja.